

Валентина Лебідь

ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ СПРИЙМАННЯ КЛАСИЧНОЇ МУЗИКИ В КОНТЕКСТІ ГУМАНІСТИЧНОГО ПІДХОДУ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ

Емоційний розвиток особистості в процесі музичного сприйняття є одним із найвідповідальніших завдань на заняттях музики в дошкільному навчальному закладі, центральною проблемою музично-естетичного виховання дітей.

Особливу значущість останнім часом мають питання формування у дітей естетичного сприйняття класичної музичної спадщини минулого й сучасного, шедеврів світової художньої культури, народної музики, фольклору. Тільки такі твори містять у собі величезний потенціал, мають глибокий художній вплив на слухача, тому проблема виховання та естетичний розвиток дітей дошкільного віку засобами класичної музики є надзвичайно актуальною у сьогоденні. Доведеним фактом є те, що твори класичної музики сприяють розвитку емоційної сфери особистості, позитивно впливають на духовне збагачення людини, формують ціннісні орієнтири, незалежно від того наскільки глибоко співпереживається твір слухачем, тобто діють на підсвідомому рівні.

Проблему емоційного розвитку дітей дошкільного віку вивчалася багатьма українськими та зарубіжними науковцями. Серед українських дослідників проблему емоційного розвитку дітей на заняттях з музики вивчали Л. Вигоцький, К. Ушинський, І. Зязюн, О. Рудницька, Т. Завадська, В. Ветлугіної та інші. На думку провідних вітчизняних педагогів (В. Бутенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, С. Мельничук, О. Савченко, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська та ін.), психологів (І. Бех, Л. Виготський, Є. Назайкінський, Б. Теплов та ін.), естетичне ставлення і творчість, сприйняття і переживання дійсності й мистецтва набувають значення центральних аспектів життєдіяльності людини. Питанням розгляду сутності, основних структурних компонентів естетичних смаків, їхньому вияву й тлумаченню, умов і можливостей формування та розвитку присвячено чимало досліджень і публікацій. Фундаментальні розробки з цієї проблеми знаходимо в працях філософів, починаючи із Ш. Батте, Е. Берка, Ф. Вольтера, К. Гельвеція, Д. Дідро, І. Канта, Ш. Монтеск'є, Ф. Хатчесона, Г. Хома, А. Шефтсбері, Д. Юма та інших. Враховуючи досягнення мислителів минулого, в наші дні філософські аспекти проблеми смаку як естетичної категорії продовжують розробляти Л. Антонова, О. Буров, Г.-Г. Гадамер, Г. Іваненко, М. Каган, М. Киященко, М. Колесник, Л. Левчук, М. Лейзеров, О. Лосєв, І. Маца, А. Молчанова, В. Разумний, В. Скатерщиков, В. Шестаков, Є. Шимунек, Є. Яковлев та інші.

Важливим засобом формування і розвитку естетичних смаків є мис-

тецтво, зокрема й музичне. Воно має особливе виховне значення завдяки своєму безпосередньому комплексному впливові на людину. Сьогодні теоретичними й практичними аспектами проблеми музичного виховання молоді, в тому числі й розвитком її естетичних та художніх смаків, займаються педагоги-дослідники Л. Горюнова, В. Дряпіка, О. Коробко, С. Мацюян, В. Мітітелло, Г. Падалка, Ю. Пітерін, Р. Тельчарова .

Питання розвитку естетичних смаків у процесі різноманітної художньо-творчої діяльності розглядали О. Ігнатович (літературно-творча діяльність), Т. Лісінська, Т. Філіп'єва (на матеріалах іноземної мови й літератури), О. Маленицька, Н. Савченко (засобами народних звичаїв та обрядів). Естетичний смак – багатомірне явище. Його розвиток залежить від сформованості окремих якостей здібностей і здатностей. Серед науковців праці яких присвячені проблемам художнього й музичного сприйняття, – Н. Гродзенської, Л. Кадцина, О. Костюка, В. Остроменського, О. Ростовського, О. Рудницької, Л. Самсонідзе та інших; художнього інтересу – О. Дем'янчука, Є. Квятковського, Л. Косяк, Т. Плесніної, Г. Щукіної та інших; естетичної оцінки – В. Бутенка, Л. Коваль, І. Крицької, Ю. Соколовського та інших; художньо-образного мислення – Л. Григоровської, І. Карпенко, В. Петрушина, Л. Яковенко; художньої потреби – Є. Коцюби, О. Семашка, Г. Тарасова, Л. Філатової та інші дослідники. Сучасна психолого-педагогічна думка активно займається питаннями, які пов'язані з естетичним ставленням людини до дійсності й мистецтва (Б. Брилін, Н. Бутенко, Р. Дзвінка, Н. Миропольська, Т. Рейзенкінд, Г. Тарасенко, Г. Тарасов, Ю. Юцевич та ін.

Наша увага зосереджена на вивченні педагогічного впливу класичної музики в навчально-виховному процесі, тому метою нашої статті є аналіз позитивного впливу класичних музичних творів на емоційний розвиток особистості дитини дошкільного віку.

Музика є одним із наймогутніших засобів виховання, що надає естетичного забарвлення всьому духовному життю людини. Уміння слухати й чути музику не є вродженою якістю. Пізнавально-творчі можливості дітей дошкільного віку розвиваються в активній музичній діяльності. У процес сприймання музики включається досвід безпосередніх переживань і роздумів учнів, який формується під впливом музичного мистецтва, а також художній досвід, пов'язаний з виконанням музики. Це дає можливість розглядати сприймання як основу засвоєння школярами втіленого в музиці досвіду естетичного ставлення до дійсності, тому головним завданням музичного виховання дітей є формування в них активного сприймання музичних творів. Як предмет дослідження, музичне сприймання є складною і багатогранною проблемою. Потрапляючи в коло інтересів різних наук, проблема музичного сприймання вивчається відповідно в різних аспектах.

Сприйняття музики – це складний психічний процес. Психологи та музиканти визначають, що загалом він вписується між двома полюсами. З

одного боку, це елементарне акустичне сприймання звукових сигналів як щось таке, що ми чуємо і що діє на органи слуху. А з іншого – це процес пізнання уявленого художнього змісту в музичній матерії. Сприймаючи музику, дитина виражає своє емоційне «я». В свідомості відтворюються переживання, образи та думки, втілені композитором у музичному творі. Музичний твір – це сукупність естетичної інформації, яку надає композитор.

Музика часто передає такі відтінки почуттів і переживань, які важко висловити словами. О. Серов справедливо відзначив: «Якби все, що відбувається в душі людини, можна було передати словами, на світі не було б музики». В свою чергу мова музики зрозуміла кожній людині.

Л. Виготський писав: «Перш ніж ти хочеш залучити дитину до якоїсь діяльності, зацікав її нею, потурбуйся про те, щоб виявити, що вона готова до цієї діяльності, що в неї напружені всі сили, необхідні для цього, і що дитина діятиме сама, вчителю ж лишається тільки керувати й спрямовувати цю діяльність» [5, 118].

Сприйняття музики, як і інших творів мистецтва, майже завжди несе в собі певний елемент суб'єктивізму, адже кожна людина має свою індивідуальність, свій власний життєвий досвід, свої індивідуальні особливості розвитку психічних функцій пізнавальної та емоційної сфер. Світ музики може стати або не стати надбанням особистості. Лише духовно-практична діяльність особистості – це початковий етап життєвої спіралі для музично-естетичного буття суб'єкту. Недаремно заняття з математики в школі Піфагора проходили тільки під музичний супровід. А давньогрецький філософ Платон стверджував, що музика є головним засобом формування відчуттів і сприйняття, від яких залежить рівень пізнання навколишньої дійсності і є чудовим впливом на виховання характеру. Якщо говорити про пізнання життя, формування активного спілкування, емоційного прояву, виховання характеру та цілісного погляду на оточуючий світ, то це особливо важливо для дітей раннього й дошкільного віку. Саме музика, емоційно впливаючи на підсвідомому рівні, допомагає малюкам розібратися з великим колом таких різних і таких дуже важливих для маленьких шукачів питань. Тому необхідність впливу на розвиток дитини з самого народження засобами музики є очевидною.

За результатами досліджень І. Зязюна, А. Бергсона, О. Рудницької, Т. Завадської, Л. Бочкарьова, В. Ветлугіної, С. Науменко, Б. Теплової тільки класична музика і головне, перш за все у живому виконанні, позитивно впливає на фізичний, емоційний та психічний стан людини, на здоров'я хворих. У них не тільки знижується рівень артеріального тиску, а й відбуваються позитивні емоційні зміни. Жива музика композиторів – класиків допомагає позбутися депресивних станів, стресів, тривог, переживань і страждань, які негативно впливають на процес одужання.

Класичними називаються твори мистецтва, що зберегли до теперішнього часу значення вірцевих. В основі класичної музики лежить віковий

художній досвід, мудрість різних історичних епох. До музичної класики відносять не лише твори великих композиторів, а й кращі зразки народної музичної творчості. Класична музика розглядається як змістовне мистецтво, що має велику силу естетичного впливу на людей.

Класичні твори відзначаються багатством змісту, красою та досконалістю форм. У скарбниці світової музичної культури імена таких геніальних і високоталановитих композиторів, Й.С. Бах, Л. Бетховен (Німеччина), В.А. Моцарт, Ф. Шуберт (Австрія), Дж. Россіні та Дж. Верді (Італія), Ф. Шопен (Польща), Г. Берліз та Ж. Біде (Франція), Е. Гріг (Норвегія); засновники російської та української музичних шкіл М. Глінка та М. Лисенко.

До музичної класики належать не лише видатні твори композиторів минулого, а й кращі зразки музики ХХ ст. твори композиторів, чия творчість отримала світове визнання (К. Дебюссі, М. Равель, Я. Сибеліус, Р. Штраус, Б. Барток, І. Стравінський, С. Прокоф'єв, Д. Шостакович та ін.). Твори відомих українських композиторів М. Скорика, М. Колеси, Л. Людкевича, Л. Ревуцького, А. Кос-Анатольського вважаються українською музичною класикою.

Особливу дбайливість і ентузіазм проявляють в наш час спеціалісти і меломани на Заході щодо проблем музичної терапії засобами класичної музики. Музична терапія широко використовується з метою надання соціально-психологічної допомоги та підтримки дітей, використовується для профілактики ряду соматичних захворювань, а також як засіб полегшення страждань, реабілітації після перенесених захворювань чи травм.

Спеціалістами доведено, що від дратівливості неврозів допомагає музика Чайковського. Головну біль знімає «Полонез» Огінського, нормалізує сон – сюїта «Пер Гюнт» Гріча. Кров'яний тиск і серцеву діяльність нормалізує «Весільний марш» Мендельсона. Піднімає настрій і позбавляє від депресії – джаз, блюз, соул, каліпсо, реччі.

Лікар і музикант, доктор Патрік Єшвен, автор книжки «Музика і медицина» висловлювався, що музика здійснює набагато сильніший вплив на людину, ніж всі інші види мистецтва.

Але ж не всяка музика сприятливо впливає на організм людини. Спеціалісти переконливо доводять, що сучасна музика не завжди позитивно впливає на емоційну сферу підростаючої особистості. Цей жанр мистецтва може викликати спрощених емоційних станів, посилення агресивності.

У науково-експериментальних працях вітчизняних учених доведено статистично-достовірні порушення ряду психічних функцій під дією року (об'єми короткочасної пам'яті. Зниження рівня зрозумілого спілкування, виникнення почуття роздратованості і туги, зниження писемної продуктивності, виникнення почуття важкості) з паралельним порушенням ЕЕГ характеристик мозку.

Необхідно відмітити, що сила звуку рок музики на рок-концертах надзвичайно велика досягає 120 дБ, а загальновідомо, що смертельним для

слуху людини є 160 дБ. В ідеології рок-культури покладений фанатизм, який на думку Г. Товстоногова, є добровільним рабством, що робить людину замкнутою. Психофізіологічними факторами дій року являються і збудження підкоркових структур головного мозку з необумовленими біологічними реакціями; різке зростання збудженості ЦНС тощо. Перші результати дій року проявляються в слуховому апараті людини. За даними професора В.С. Гуковича приблизно 40 % любителів року 13–15 р. страждають слуховими шумами, а приблизно 60 % 19–20 річних студентів виявляють ознаки туговухості. В перспективі це означає, що десь через 50 років країна може одержати суспільство глухих людей.

Музикознавець Христофор Рюгер рахує придатною для психотерапії тільки класичну музику і категорично відхиляє сучасну поп- і рок-музику. Причому найкращий ефект виявлено тільки при дії програм, створених на основі милозвучних класичних і народних мелодій.

Так, Єлена Пімкіна в своїй статті «Моцарт делает умнее» стверджує, що найнезвичайніша музика – це музика Моцарта: не швидка, але і не повільна, плавна, не набридлива надзвичайно чарівна у своїй простоті. На думку вчених, музика цього композитора сприяє розвитку розумових здібностей у дітей.

А мистецтвознавці дедалі частіше закликають дбайливо ставитися до актуального середовища особистості, викорінювати музичні «шуми», фальш нечистих інтонацій, надлишкове гострі, шоківі звукові враження. Адже звук являється більш сильним сенсорним подразником для людини, ніж світло чи колір. Людський слух здатний сприймати різницю у висоті від 16 до 20 тисяч коливань в секунду. Порушення верхнього порогу, здатне викликати серйозні зрушення в дитячому організмі.

В музиці використовуються головним чином звуки в межах від 16 до 4000 коливань в секунду. Такий діапазон пов'язаний з історично складеною практикою людської мови і співу. Прикрим є те, що сучасні технічні засоби репродуктування музики, які володіють великою звуковою потужністю, не передбачають контрольних меж для рівня гучності. Якщо в побуті гучна розмова людини сприймається як ознака недостатньої культури, то в молодіжному середовищі сьогодні загальноприйнята абсолютна безкультурна позиція сприйняття музики, яка звучить, перевищуючи усяку художню міру гучності звуку, що є яскравим прикладом того що естетичне виховання підрастаючого покоління прямо залежить від музики, яку воно слухає.

Беззаперечно, в цьому контексті має значення міра гучності музичного звуку, яка є величиною історичною. Від початку вона звучала на висоті найдавнішого музичного інструменту – людського голосу. Пізніше з'являються музичні інструменти супроводжуючі спів. Так, улюбленими інструментами древніх греків була ліра, кіфара, багаторубчата флейта сірініке і авлос. В період середньовіччя в Європі інструментом домашнього музикування стала лютіч, а в концертному релігійному та обрядовому житті

панував орган. VII називають золотим століттям скрипки. Удосконалення механіки клавесину веде до появи фортепіано. Його універсальна природа сприяла збільшенню популярності цього «найінтелектуальнішого інструменту» (Г. Нейгауз). Кожен інструмент виховував музичний слух покоління у відповідному діапазоні гучності. В умовах розвитку засобів масової інформації помітно збільшилась щільність звучання. Живе інструментальне і вокальне музикування, культура і багатство музичного звуку в умовах безпосередньо створюваного виконання повинно стати шкалою музичного сприйняття для молоді. Адже музика є своєрідним емоційним камертоном, вона допомагає людям у різних життєвих ситуаціях.

Емоційне переживання – джерело духовного світу особистості. Оскільки людина – істота емоційна, то емоційні переживання та почуття невід’ємні від духовного світу особистості. І саме твори мистецтва формують емоційну культуру дитини, культуру естетичних почуттів і смаків, духовну культуру подальшого життя підростаючого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асаф’єв Б.А. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – 2-е изд. – Л.: Музыка, 1973. – 144 с.
2. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. – К.: Музична Україна, 1997. – 94 с.
3. Вопросы музыкальной педагогики: Сборник научных трудов. – М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1980. – 131 с.
4. Восприятие музыки: Сб. ст. / Ред.-сост. В.М. Максимов. – М.: Музыка, 1980. – 256 с.
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
6. Коваль Л.Г. Виховання почуття прекрасного. – К.: Музична Україна, 1983. – 224 с.
7. Костюк А.Г. Эстетические аспекты восприятия музыки // Проблемы музыкальной культуры. – Вып. 2. – К.: Муз. Украина, 1989. – С. 143–156.
8. Левчук Л.Т. Західноєвропейська естетика XX століття: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1997. – 224 с.
9. Науменко С.І. Психологія музикальності та її формування у молодших школярів: Навч. посібник. – К.: НДПІ, 1993. – 180 с.
10. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 256 с.
11. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць / Ред. колегія О.П. Щолокова та інші. – К.: НПУ, 2000. – 181 с.
12. Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1985. – Т. 1. – 328 с.
13. Художественное творчество. Вопросы комплексного изучения / Отв. ред. Б.С. Мейлах. – Л.: Наука, 1983. – 287 с.